

КАМБАҒАЛЛИК - ИҚТИСОДИЙ-ИЖТИМОЙ ТЕНГСИЗЛИКНИНГ АСОСИЙ САБАБЛАРИДАН БИРИ. ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ЁНДАШУВИ ВА ТАЖРИБАСИ

Жавлиев Нуриддин Бектемир ўғли
Тошкент давлат иқтисодиёт
университети ассистенти

Қайд этиш лозим, макроиқтисодий мувозанатни таъминлашнинг муҳим жиҳатларидан бири – бу иқтисодий инқирозлар даврида барқарорликни таъминлашга муваффақ бўлишдир. 2020 йилнинг биринчи чораги даврида юзага келган пандемия жараёни иқтисодий барқарорликни жиддий синовдан ўтказмоқда.

Ушбу инқирознинг олдинги инқирозлардан фақрли жиҳати – бу ялпи талаб ва ялпи таклифнинг бир пайтда инқирозга учраши билан изоҳланади. Олдинги инқироз даврларида ёки талаб, ёки таклиф инқирозга учраганини таъкидлаш лозим. Бизнингча, инқирознинг бу каби тус олиши биринчи навбатда – иқтисодий ҳаракатсизликнинг вужудга келиши билан боғлиқ. Бу эса, инсонларнинг даромадлар олишидан бутунлай ёки қисман маҳрум бўлиши ҳолатларини юзага келишига таъсир кўрсатди. Натижада, инсонларнинг жамғармаларига бўлган мурожаатни вужудга келтирди.

Рус олимларидан И.Сидорчук қуйидаги мезонлардан фойдаланган ҳолда камбағалликни аниқлашни таклиф этади[1]: яшаш жойининг бўлиши, тўлақонли овқатланиш ва ичимлик сувига эгалик, минимал таълим олиш имконияти ва соғлиқни сақлаш имконияти. И.Сазанов камбағалликни абсолют ва нисбий даражаларда бўлади, деб ҳисоблайди[2]. Шунингдек у камбағаллик категорияси дастлаб XIX асрнинг охирлари XX асрнинг бошланишида инглиз социологлари С.Роунтри ва Ч.Бута томонидан фанга олиб қирилганлигига эътибор қаратади. Ушбу олимлар яшаш минимуми – камбағаллик/даромад чегарасини фанга олиб киришади.

Г.Кошарная ва Л.Каримова ўзларининг мақолаларида ушбу категорияга қуйидагича ёндашувни баён қилишади[3]. Унга кўра, аҳолининг ҳаёт фаровонлигига эришиши ва уни турли категориялар орқали аниқлашни таклиф этади: 1) фаровонлик – жисмоний ва интеллектуал имкониятлардан тўлиқ фойдаланиш орқали инсонни ҳар томонлама ривожланиши; 2) камбағаллик – истеъмол миқдорини сақлаб қолиниши ва меҳнатга лаёқатли бўлиш; 3) қашшоқлик – истеъмолнинг минимал даражаси бўлиб инсоннинг биологик имкониятларигина таъминланишини англатади.

Хорижий олимлардан покистонлик М.Мажид ва М.Малик томонидан амалга оширилган тадқиқотда камбағалликни келтириб чиқарувчи омиллар сирасига саводхонлик даражасини ҳам киритади[4]. АҚШда монетар сиёсатнинг самарали амалга оширилиши асосчиларидан бири М.Фридмен даромадларнинг нотенглиги омиллари статистик тақсимотни

аниқ кўрсатмаслигини таъкидлайди. Унинг фикрига кўра, истеъмол жиҳатидан даромадларнинг тақсимоли уларни юзага келтирувчи сабабларга боғлиқ ва у буни асослаб беради[5]. Даромадларнинг нотенглигига сабаблардан бири инсонларнинг қобилияти тенг тақсимланмаганлиги сабабли ушбу тенденция юзага келганлигини таъкидлаган олимлардан – бири Х.Стакле ҳисобланади[6].

Ж.Минсер инсон капиталига инвестициялар ва даромадларнинг тенгсизлиги омилларини аниқлаган ва уларни баҳолаган[7]. Умуман олганда, таълим, ёш ва касб каби омиллар инсонлар даромадларини табақаланишида асосий эканлиги асослаб берилди.

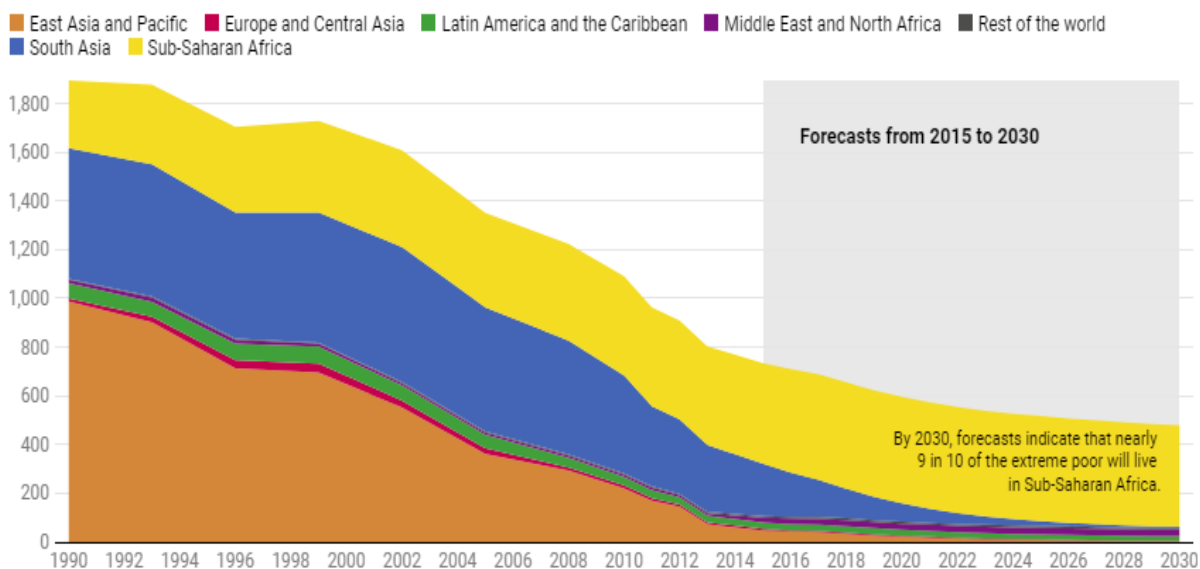
Ч.Пенг ва бошқалар ўзларининг тадқиқотларида камбағалликни келтириб чиқарувчи омилларни таҳлил этиб чиқишади. Улар камбағаллик эҳтимолини келтириб чиқарувчи омиллар қаторида қуйидагиларни санаб ўтилади[8]: қарилик, аёл киши бўлиш, турмуш ўртоғи бўлмаслиги, бир ота ёки бир она бўлган оилада катта бўлиш, ишсизлик, давлат уйида ижарада туриш, паст саводхонлик ва соғлиқ даражасига эга бўлиш.

Ўзбекистонлик олимлардан проф. Р.Хасанов ва PhD Б.Усмонов ўзларининг тадқиқот хулосаларида “Ўзбекистонда камбағалликка қарши кураш ҳақида гапирганда, турли минтақаларда, шаҳар ёки қишлоқларда яшайдиган турли ёшдаги одамлар, эркалар ва аёллар учун камбағалликнинг сабаблари жуда фарқ қилишини ҳисобга олишимиз керак. Албатта, аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш зарур, аммо камбағалликнинг турли хил сабабларини ҳисобга олган ҳолда, унга қарши курашда ҳар қандай муҳим ютуқларга одамлар ўзларининг моддий муаммоларини мустақил ҳал эта оладиган ва ўзларини зарур даромадлари билан таъминлайдиган шароитлар яратилгандагина эришиш мумкин”[9] деб таъкидлаб ўтишади.

и.ф.д. Ш.Мустафақулов ўзининг мақоласида камбағалликка нисбатан ёндашувни баён этиб, Ўзбекистонда уни бартараф этиш учун “Камбағаллик ҳолатида ёки чегарасида яшаётган аҳоли қатламини қашшоқликдан чиқариш учун ажратилаётган имтиёзли кредитлар ва аҳоли томорқаларидан мақсадли фойдаланишда микрокластер тузилмаларини яратиш мақсадга мувофиқдир”[10] деб таъкидлаб ўтади.

Жаҳон банки томонидан 2013 йилда эълон қилинган камбағалликка қарши кураш лойиҳасининг мақсади биринчидан, 2030 йилга бориб камбағал қатламини дунё аҳолисининг 3 фоиздан кам бўлишига эришиш, иккинчидан ҳар бир мамлакат аҳолисининг жуда камбағал қатлами даромадларини оширишдан иборат. Умуман олганда, 2030 йилга бориб жаҳондаги камбағаллик омили билан яшайдиганларнинг 90 фоизи Африка мамлакатларига тўғри келишини таъкидлаш лозим (1-расмга қаранг).

2015 йилда БМТнинг 70-Ассамблеясида 2030 йилгача “Барқарор ривожланиш”нинг 17 мақсадлари қабул қилинди. Ушбу мақсадларнинг биринчиси – “Камбағалликни йўқотиш (No Poverty)” деб номланган бўлиб, дунё мамлакатларини ушбу омилга қарши оммавий курашга чақирган.

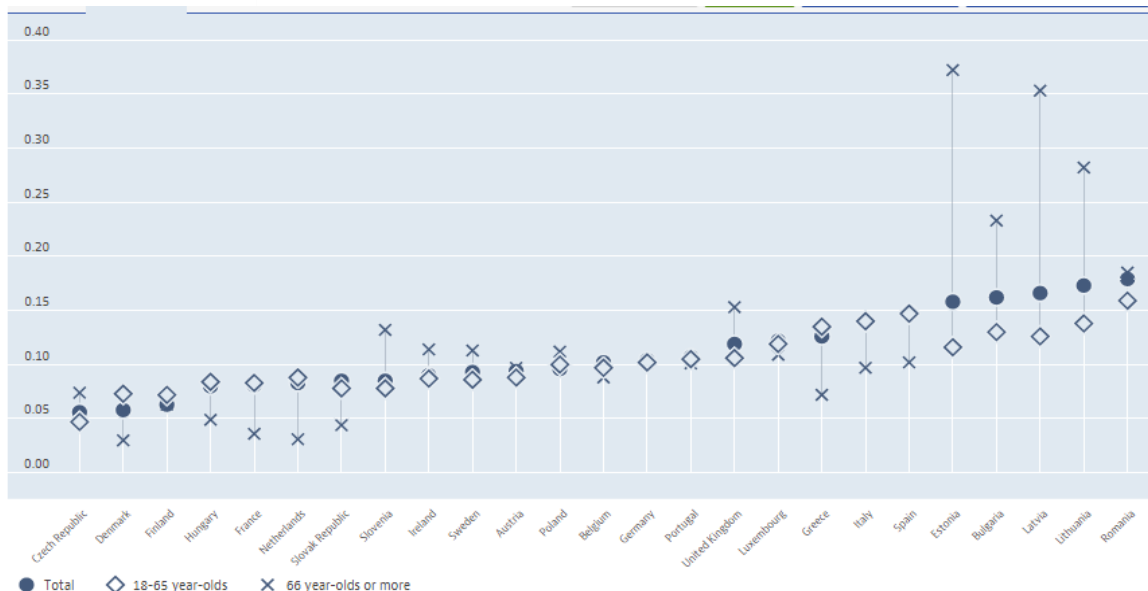
1-расм. 2030 йилда жуда камбағалликнинг шаклланиш миқёси, улушларда

Манба: Жаҳон банки маълумотлари

Ушбу мақсадлардан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 октябрдаги “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 841-сонли қарори қабул қилинди.

Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (OECD) томонидан камбағаллик даражасига нисбатан мезонлар тавсия этилган. Жумладан, камбағаллик даражаси – бу маълум ёшдаги аҳоли гуруҳи даромадлари уй хўжаликлари ўртача даромадининг ярмидан кам бўлган чегарадан паст бўлиши билан изоҳланади. Шунингдек, камбағаллик оралиғи категориясини ҳам киритишади ва бу– камбағал қатламнинг ўртача даромади камбағаллик даражаси мезонидан пастга тушиб кетади. Ушбу категория камбағалликни миқёсини аниқлашга ёрдам беради. Ушбу кўрсаткич ёш доирасида аниқланиши амалга оширилади. Яъни 18-65 ва 65 ёшдан катталар[11].

Камбағалликни мамлакатдаги ўртача даромадга нисбатан аниқланганда, Европа Иттифоқи мамлакатларида 18-65 ёш орасидаги даромадларнинг тақсимланиши жами тақсимланиш билан бир даражада шаклланганлигини кўриш мумкин. Дания, Венгрия, Нидерландия, Франция каби мамлакатларда эса, 65 ёшдан катта бўлганларда камбағаллик миқёси янада қисқараётганлигини кўриш мумкин. Австрия, Бельгия, Германия ва Португалия каби мамлакатларда эса, ёш гуруҳида ва жами доирасидаги фарқнинг умуман йўқлигини кузатиш мумкин (2-расмга қаранг). Фикримизча, ушбу мамлакатларда даромадларни тенг тақсимоти биринчи навбатда инсон капитали юқори эканлиги, иккинчидан яширин иқтисодиёт улушининг камлигидир.

2-расм. Европа Иттифоқи давлатларида камбағаллик даражаси [11]

Фикримизча, камбағалликка қарши курашда уларни тизимлаштирилган ҳолда амалга оширишни демографик нуқтаи назардан гуруҳларга ажратган ҳолда таҳлил этилиши муҳим ҳисобланади. Бу эса, камбағаллик статистикасини янада аниқлаштиришни тақозо этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сидорчук И.Б. Критерии бедности и показатели ее определения. <https://cyberleninka.ru/article/n/kriterii-bednosti-i-pokazateli-ee-opredeleniya/viewer>
2. Сазанов И.С. Бедность: Национальные и международные критерии//Челябинский гуманитарий. – 2012, -№3(20). – С.80-84.
3. Кошарная Г.Б., Каримова Л.Ф. Основные подходы к измерению уровня бедности в современной России//<https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnyye-podhody-k-izmereniyu-urovnya-bednosti-v-sovremennoy-rossii/viewer>
4. Majeed M.T., Malik M.N. Determinants of Household Poverty: Empirical Evidence from Pakistan. *he Pakistan Development Review* 54:4, Part II (Winter 2015) pp. 701–718
5. Milton Friedman A Theory of the Consumption Function. Princeton, N.J. Princeton University Press, 1957.
6. Stachle H. Ability, Wages and Income. *Review of Economics and Statistics*, XXV, February 1943, pp. 77-87.
7. Mincer, J. (1958) Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *The Journal of Political Economy* 281–302. https://www.jstor.org/stable/1827422?read-now=1&refreqid=excelsior%3Ad2f165a96877f753b910571c7cf28284&seq=1#page_scan_tab_contents
8. Peng, C., Fang, L., Wang, J.S. et al. Determinants of Poverty and Their Variation Across the Poverty Spectrum: Evidence from Hong Kong, a High-Income Society with a High Poverty Level. *Soc Indic Res* 144, 219–250 (2019). <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2038-5>
9. Хасанов Р., Усмонов Б. Ўзбекистонда камбағаллик ва уни қисқарттириш йўллари. 06.03.2020 й. <https://review.uz/oz/post/ozbekistonda-kambagallik-va-uni-qisqartirish-yollari>
10. Мустафақулов Ш. Камбағаллик айб эмас, бироқ *Халқ сўзи*, 25.03.2020 й. <http://xs.uz/uzkr/post/kambagallik-ajb-emas-biroq>
11. OECD (2020), Poverty gap (indicator). DOI: 10.1787/349eb41b-en (Accessed on 23 April 2020)